

19.09.2017 r.

Prof. dr hab. inż. arch. Maria Jolanta Sołtysik, prof. zw. PG
Wydział Architektury
Politechniki Gdańskiej

**Recenzja poprawionej i uzupełnionej
rozprawy doktorskiej Piotra Kilanowskiego
pt. *Charakterystyczne rozwiązania i motywy w architekturze kamienic
warszawskich od około 1900 do 1914 r. na przykładzie twórczości Ludwika
Panczakiewicza oraz spółek autorskich: Wacław Heppen – Józef N. Czerwiński i
Henryk Stifelman – Stanisław Weiss*, przygotowanej pod kierunkiem dr hab. inż.
arch. Małgorzaty Rozbickiej, prof. PW.**

Podstawą dla opracowania recenzji jest zlecenie nr 540010100343 z Wydziału
Architektury Politechniki Warszawskiej reprezentowanego przez Prodziekana ds.
Ogólnych dr inż. arch. Jerzego Grochulskiego

1. Temat, struktura rozprawy

Rozprawa doktorska Piotra Kilanowskiego stanowi element badań nad architekturą kamienic warszawskich z początków XX wieku. Jest w tym względzie kontynuacją szerokiego nurtu prac nad tym zagadnieniem podejmowanych od lat 70., w tym zwłaszcza badań prowadzonych przez Jadwigę Roguską. Wnosi jednak nowe, ważne wątki do tego tematu, przyczyniając się do pogłębionego spojrzenia na całość problemu.

Praca jest bardzo obszerna. Składa się z dwóch tomów: pierwszego liczącego 343 stron i stanowiącego zasadniczą część rozprawy oraz drugiego, liczącego 175 stron i będącego katalogiem kamienic autorstwa wybranych architektów. Tom pierwszy podzielony został na dwie części, poprzedzone wstępem i zakończone podsumowaniem, spisem ilustracji oraz obszerną, zawierającą ponad 300 pozycji bibliografią. Tom drugi zakończony jest również bibliografią oraz spisem źródeł i ilustracji. Oba są bardzo bogato ilustrowane.

Recenzowana rozprawa stanowi poprawioną i uzupełnioną wersję pracy doktorskiej, ukończonej przez Piotra Kilanowskiego w 2016 roku, noszącej ten sam tytuł i składającej się również z dwóch tomów. Poprawki wprowadził Autor jedynie do tomu pierwszego, uzupełniając go o krótki podrozdział zatytułowany „Oblicze stylistyczne architektury Warszawy w kontekście przemian w architekturze miast środkowoeuropejskich około roku 1900” oraz o streszczenie polskie i angielskie. Nieco inaczej sformułował też cel pracy. Jednakże jej ogólna struktura i układ pozostały niezmienione – co nie znaczy, że tekst opracowania pozostał ten sam. Wręcz przeciwnie – wprowadzono do niego bardzo liczne i istotne poprawki.

Poprawki te w przeważającej większości są uzupełnieniem brakujących w pierwszej wersji rozprawy informacji dotyczących pozycji literatury, na których Autor oparł część swoich analiz. Istotnemu uzupełnieniu poddano najpierw podrozdział mówiący o stanie badań, a następnie całą pierwszą i drugą część tomu I pracy. Połączono je w wielu miejscach z szerszym komentarzem, informującym o badaniach warszawskiej zabudowy prowadzonych przez samego Doktoranta. W sumie uzupełnienia te obejmują aż 21 stron, na których umieszczono 240 nowych przypisów. Trzeba przy tym stwierdzić, że owe dodane komentarze i przypisy są potrzebne, dając prawdziwe świadectwo tego, jak wiele publikacji innych badaczy złożyło się na część prezentowanych przez Doktoranta analiz. Należy żałować, że w pierwszej wersji rozprawy te informacje się nie znalazły; był to z pewnością błąd Autora. Ma on bowiem prawo korzystać z opublikowanych już wyników badań innych naukowców, pod warunkiem jednak, że jasno i rzetelnie wskaże z czyjego dorobku i z jakiej pracy skorzystał. Z satysfakcją należy podkreślić, że stało się tak w recenzowanej obecnie wersji doktoratu.

2. Cel i teza

Celem jaki postawił sobie w pracy Piotr Kilanowski było – tak jak podaje On na stronie 7 wstępu – „zbadanie na przykładzie grupy domów czynszowych wzniesionych po 1900 roku według projektów wybranych twórców, czy w ich architekturze występowały autorskie cechy, w tym ulubione rozwiązania i motywy”. Dalej Autor podkreśla, że „podstawę a zarazem punkt wyjścia do podjętego tematu stanowi uporządkowany i w części uzupełniony własnymi badaniami aktualny stan badań architektury kamienic warszawskich” z początku XX wieku (s.7).

Dla realizacji postawionego celu rozprawy wybrał Autor – tak jak pisze dalej we wstępie – najbardziej znaczących projektantów warszawskich domów dochodowych w latach 1900-1914, a więc Ludwika Panczakiewicza oraz spółkę autorską Wacław Heppen – Józef Napoleon Czerwiński i spółkę autorską Henryk Stifelman – Stanisław Weiss (s. 11). Wybór ten ocenić należy jako właściwy. W tym kontekście Piotr Kilanowski stawia tezę, że „W architekturze kamienic czynszowych w Warszawie w latach 1900-1914 można wyróżnić „zestawy” form, motywów i rozwiązań wyłącznie, lub szczególnie chętnie stosowanych przez poszczególnych architektów i budowniczych” (s. 14).

3. Część pierwsza tomu I pracy, zatytułowana „Architektura Warszawy i jej twórcy około 1900-1914” (s. 17-162)

Część pierwsza pracy zawiera trzy rozdziały i oparta jest w dużej mierze na istniejącej literaturze przedmiotu i publikacjach innych badaczy. W wielu miejscach

zostały one uzupełnione i uaktualnione przez własne studia archiwalne oraz historyczne Autora.

W pierwszym rozdziale scharakteryzowana została pokrótce działalność twórcza architektów i budowniczych warszawskich w początkach XX wieku oraz jej uwarunkowania prawne, organizacyjne, edukacyjne i artystyczne. Przedstawiono nazwiska najwybitniejszych architektów tego okresu, wspominając o 15 twórcach starszego pokolenia (tj. urodzonych w latach 1830-1860) i o 16 twórcach młodszego pokolenia (tj. urodzonych w latach 1870-1890). Piotr Kilanowski podkreśla przy tym słusznie, że głównym tematem projektowym niemal wszystkich wymienionych architektów były w początkach XX wieku kamienice czynszowe (s. 31).

W rozdziale drugim Autor naszkicował krajobraz architektoniczny Warszawy, zwracając uwagę na warunki historyczne, polityczne i geograficzne rozwoju miasta w XIX i na początku XX wieku oraz na cechy przestrzenne wykształconych wówczas śródmiejskich kwartałów urbanistycznych. Prowadzone analizy na temat rozplanowania bloków zabudowy czynszowej i regulujących tą kwestię przepisów oparł doktorant na pionierskich w tym względzie badaniach prof. Jadwigi Roguskiej. Bardzo często też powtarza Jej wnioski, opatrując je odwołaniami do odpowiednich publikacji. Następnie Autor scharakteryzował rozwój zabudowy miejskiej Warszawy w XIX stuleciu, omawiając kolejno istniejące tu świątynie katolickie, prawosławne i żydowskie (s. 38-41), powstające hale targowe, domy towarowe, szpitale, banki, hotele i zakłady przemysłowe (s. 41-49). Większość tych rozważań wydaje się jednak dość słabo powiązana z głównym nurtem pracy. Szkoda, że zamiast tego Kandydat nie przedstawił planów i kierunków rozwoju przestrzennego miasta w początkach XX wieku, z zaznaczeniem rejonów gdzie szczególnie intensywnie rozwijała się zabudowa czynszowa. Pozwoliłoby to lepiej ocenić skalę badanego zjawiska.

Trzeci, ostatni rozdział części pierwszej pracy, bardzo obszerny, poświęcony został architekturze kamienic warszawskich z lat 1900-1914. Omówiono w nim najpierw układ funkcjonalno-przestrzenny tych domów w zależności od kształtu działek i różne typy rozplanowania mieszkań. Następnie scharakteryzowano ukształtowanie bryły i przekroju w odniesieniu do obowiązujących przepisów budowlanych, wysokość kondygnacji oraz typy dachów. Kolejnym opisanym zagadnieniem była architektura elewacji wznoszonych budowli, ich ogólna kompozycja, materiał oraz forma zasadniczych elementów architektonicznych: cokołów, wykuszy, tarasów, balkonów, okien, wejść, szczytów, attyk i ornamentyki ścian. Przeanalizowano też szczegółowo wystrój wnętrz kamienic, zwracając uwagę na sposób dekorowania wszystkich typów pomieszczeń - od mieszkań i lokali handlowych do sieni, przejazdów bramnych i klatek schodowych. Równie szczegółowe są opisy stolarki drzwiowej i okiennej, podłóg i posadzek, mebli wbudowanych, pieców, kominków i kuchni oraz wyposażenia podwórzy. Rozdział ten, a zarazem część pierwszą pracy zamykają rozważania na temat konstrukcji domów i ich wyposażenia technicznego, a w tym nowo wówczas wprowadzanego oświetlenia elektrycznego i wind.

Jak już wspomniałam, treść merytoryczna tej części rozprawy oparta została w znacznym stopniu na publikacjach badaczy, którzy przed Piotrem Kilanowskim zajmowali się problematyką warszawskich kamienic, w tym przede wszystkim na publikacjach Jadwigi Roguskiej, a w mniejszym stopniu także Jarosława Zielińskiego, Anny Szkurłat, Witolda Krassowskiego i innych. Można dyskutować, czy Doktorant powinien był w takim stopniu przenosić ich osiągnięcia do swego tekstu. Do pewnego stopnia usprawiedliwieniem tego może być fakt, że aby zrealizować postawiony cel badawczy ukazania autorskich motywów w architekturze wybranych twórców, należało najpierw przedstawić rozwiązania architektoniczne stosowane powszechnie w tym okresie w zabudowie czynszowej. Wymagało to korzystania z istniejących publikacji, co pod warunkiem ich przywołania w przypisach jest dość naturalne. Nie mniej jednak, do dobrych zwyczajów w nauce należy proporcjonalne do objętości pracy ograniczenie tych „zapożyczeń” i „przepływów” oraz takie ich przedstawienie, by nie było wątpliwości co do ich autorstwa. O ile ten drugi warunek został w poprawionej wersji rozprawy spełniony, to owa proporcja w części pierwszej tomu 1 może nadal budzić pewne zastrzeżenia. Gwoli prawdy trzeba jednak zaznaczyć, że obraz warszawskiej zabudowy czynszowej stworzony przez innych badaczy Autor w tej części pracy uzupełnia i uaktualnia przez studia wykonane przez siebie. Wyniki tych autorskich badań znajdujemy zwłaszcza w części podrozdziałów zatytułowanych: „Przegląd twórców” (na stronach 28-32), „Układ funkcjonalno-przestrzenny” (na stronach 56-77), „Kształtowanie bryły i przekroju” (na stronach 77-83), „Architektura elewacji” (na stronach 83-87), „Materiały i sposób wykończenia” (na stronach 107-109), „Wystrój wnętrz” (na stronach 109-113), „Elementy stałego wyposażenia” (na stronach 123-127), „Meble wbudowane” (na stronach 141-143), „Piece, kominki i kuchnie” (na stronach 143-146), „Elementy wyposażenia podwórzy” (na stronach 146-148) oraz „Infrastruktura techniczna” (na stronach 156-162).

4. Część druga tomu I rozprawy, zatytułowana „Indywidualne rozwiązania i motywy w architekturze kamienic autorstwa wybranych projektantów” (s. 163-287)

Cześć ta składa się z trzech podrozdziałów oraz podsumowania i stanowi najważniejszą partię rozprawy, opartą w większości na oryginalnych badaniach samego Autora. Poddano w niej analizie kamienice zaprojektowane przez wybranych przez Doktoranta, najwybitniejszych projektantów warszawskich domów dochodowych. Ich wybór uzasadnił Autor ilością zrealizowanych przez nich obiektów, a także skalą indywidualizmu, jakości i innowacyjności rozwiązań jakie stosowali (s. 166).

Pierwszą spółką architektoniczną, którą Piotr Kalinowski omawia jest spółka Wacław Heppen i Józef Napoleon Czerwiński (s. 167-216). Po przedstawieniu życiorysów architektów i wspólnej działalności projektowo-realizacyjnej prezentuje

charakterystyczne rozwiązania projektowe stosowane przez nich w kamienicach. Podkreśla, że ich dzieła „wyróżniały się niezwykle paradną architekturą” (s. 175). Píše też że „Duże, wznoszone z wykorzystaniem bogatego neobarokowo-secesyjnego ornamentu kamienice Heppena i Czerwińskiego niewątpliwie stanowiły wyraźny akcent na tle powstającej w Warszawie po 1910 roku uproszczonej wczesno modernistycznej architektury czynszowej” (s. 176). Są to stwierdzenia słuszne, gdyż bogactwo tego detalu widać dobrze na przedstawionych przez Doktoranta ilustracjach, prezentujących mocno dekorowane zwieńczenia i wykusze wypełniające fasady zrealizowanych przez obu architektów kamienic (s. 185 i 191).

Innym wyróżnionym przez Piotra Kilanowskiego znaczącym rysem twórczości spółki Heppen-Czerwiński są charakterystyczne zmiękczenia i zaokrąglenia formy narożników, ryzalitów oraz innych załamania ścian budowanych przez nich domów (s. 177-179). O zasadności tego spostrzeżenia świadczą również liczne załączone do tekstu ryciny. Doktorant omawia dalej szczegółowo formy przestrzenne projektowanych przez Heppena i Czerwińskiego kamienic, według schematu przyjętego już w pierwszej części rozprawy, a więc: ukształtowanie planu, bryły i przekroju, dachów, elewacji oraz zasadniczych elementów architektonicznych takich jak wykusze, balkony, otwory bramne, drzwiowe i okienne, zwieńczenia, balustrady, a także wystrój wnętrza, klatek schodowych i posadzek.

Drugą spółką omawianą szczegółowo przez Autora jest zespół architektoniczny Henryk Stifelman i Stanisław Weiss (s. 217-260). Przedstawienie ich działalności zaczyna się od życiorysów i sylwetek twórczych obu architektów. Następnie Doktorant prezentuje zauważone przez siebie charakterystyczne rozwiązania projektowe występujące w ich realizacjach, celnie podkreślając, że domy te „należały do najwyższych i najnowocześniejszych, zarówno w sensie technicznym, konstrukcyjnym jak i stylistycznym w Warszawie przed 1914 rokiem” (s. 231). Podobnie jak we wcześniejszych częściach rozprawy, również w przypadku tej spółki Piotr Kalinowski omawia wszystkie najważniejsze elementy układu przestrzennego zrealizowanych przez nią kamienic. Wskazuje że pod względem form kompozycyjnych twórczość zespołu Stifelman – Weiss wyróżniają szczególnie płaskie eliptyczne wykusze, szerokie trójkątne szczyty wieńczące (s. 238) oraz wyraźna tendencja do ograniczenia motywów dekoracyjnych i ascetyczny charakter architektury (s. 239). Doktorant trafnie stwierdza, że w rozwiązaniach konstrukcyjnych architekci ci szeroko stosowali żelbetowy szkielet słupowo-stropowy i nowoczesne rozwiązania instalacyjne, przez co w opinii „należeli do warszawskich pionierów w dziedzinie (...) nowoczesnych rozwiązań konstrukcyjnych i technicznych” (s. 258-259). Zarówno więc elementy formalne jak i techniczne w realizacjach Stifelmana i Weissa były według Piotra Kalinowskiego charakterystyczne dla nowoczesnych form architektury wczesnego modernizmu (s. 239, 248). Z tą atrybucją stylową należy się także zgodzić.

Ostatnim architektem, którego twórczość Piotr Kalinowski omówił szczegółowo jest Ludwik Panczakiewicz (s. 261-287). Również jego życiorys zawodowy został dość obszernie przedstawiony, a jako główny nośnik indywidualizmu twórczego

tego architekta Autor rozprawy podał przede wszystkim szerokie stosowanie form stylowych secesji. W pracy Doktorant wielokrotnie i w pełni zasadnie wskazuje, że formy secesyjne występowały w kompozycji wszystkich elementów architektonicznych Panczakiewicza: w otworach okiennych (s. 278), wykuszach (278), balkonach (s.279), balustradach (s. 284) i wreszcie w całych zwieńczeniach budynków (s.279). Wyraźnie widoczne one były także w zgeometryzowanych motywach dekoracji sztukatorskiej (s. 281) oraz w wystroju wnętrz kamienic, łącznie z charakterystycznym ukształtowaniu faset (s. 284) oraz formą stolarki drzwiowej i okiennej (s. 285).

Zamknięciem tomu I rozprawy jest krótkie podsumowanie (s. 288-298), w którym Autor wymienia raz jeszcze wyróżnione przez siebie indywidualne cechy architektury tworzonej przez wybranych warszawskich projektantów, stale podkreślając, że stanowią one potwierdzenie postawionej na wstępie tezy pracy. Ostatnia strona podsumowania, a zarazem ostatnia strona głównego tekstu pracy poświęcona została bardzo krótkiemu i ogólnikowemu porównaniu stylistyki kamienic Wiednia, Pragi i Budapesztu z kamienicami warszawskimi. W konkluzji tego porównania Autor stwierdza, że charakterystyczne motywy stosowane przez projektantów warszawskich ukształtowały indywidualny wizerunek architektoniczny miasta. Z twierdzeniem tym nie sposób się nie zgodzić, lecz, generalnie jest ono prawdziwe w odniesieniu do praktycznie każdego miasta. Bowiem indywidualny wizerunek każdego miasta tworzony jest przez indywidualne cechy nadane przez twórców jego architektury. To oczywiste....

5. Tom II pracy, zawierający katalog warszawskich kamienic czynszowych zbudowanych w latach 1900-1914 których autorstwo przypisywane jest spółkom architektonicznym Heppen-Czerwiński i Stifelman-Weiss oraz Ludwikowi Panczakiewiczowi (s. 1-175)

Katalog ten stanowi cenną, w pełni autorską część rozprawy, a jednocześnie jej ważne uzupełnienie. Zawiera obszerny, dobrze zilustrowany opis siedemdziesięciu kamienic warszawskich, po części dziś już nieistniejących lub mocno przebudowanych, w którym podano historię, szczegółową analizę każdego obiektu i bibliografię. Na 175 stronach tom ten zbiera i porządkuje istniejącą wiedzę oraz materiał archiwalny, dotyczący tej zabudowy.

6. Ocena ogólna rozprawy

W pierwszym rzędzie podkreślić należy bogactwo materiałów historycznych, które zebrał i poddał analizie Autor. Oparł swe badania na bardzo szerokiej bazie dokumentów archiwalnych, a w tym na dokumentacji pomiarowej Archiwum Zakładu Gospodarowania Nieruchomościami w Warszawie, Archiwum Biura Odbudowy Stolicy, oraz Archiwum Mazowieckiego Konserwatora Zabytków. Wiele z tych zbiorów archiwalnych po raz pierwszy stało się przedmiotem naukowej analizy, jak na przykład rzadko dotychczas eksplorowane a cenne zbiory Archiwum

Zakładu Gospodarowania Nieruchomościami. Doktorant szeroko zaprezentował w rozprawie i przeanalizował także opracowane przez siebie materiały inwentaryzacyjne oraz konserwatorskie warszawskich kamienic, sporządzone przez pracownię „Proart” której był od 2010 roku pracownikiem i dla której część tych inwentaryzacji pomiarowo-fotograficznych wykonywał. Ważnym źródłem informacji stały się dla Piotra Klinowskiego przeprowadzone przez niego badania terenowe, które pozwoliły mu poznać dobrze wnętrza i wyposażenie większości istniejących do dziś warszawskich kamienic z badanego okresu. Doktorant wykorzystał również projekty domów czynszowych publikowane w profesjonalnych czasopismach z początku XX wieku, takich jak „Architekt” i „Przegląd Techniczny”. W rezultacie praca stanowi szerokie kompendium wiedzy na temat najciekawszych warszawskich kamienic z lat 1900-1914, z których wiele już nie istnieje lub zostało przebudowanych, a zgromadzone informacje przywracają pamięć o nich i utrwalają ich miejsce w historii.

Na pozytywną oceną zasługuje też duża wnikliwość i szczegółowość analiz przeprowadzonych przez Autora. Z wielką pracowitością i dbałością o szczegóły przedstawia On architekturę badanych obiektów, ich rozplanowanie, kompozycję, detal architektoniczny i wnętrza, zgłębiając też zagadnienia struktury bloku urbanistycznego oraz problemy konstrukcji i infrastruktury technicznej budynków, co często bywa w pracach pomijane.

Opis dopełniają świetne ilustracje – plany, przekroje, elewacje i aksonometrie, częściowo zaczerpnięte z archiwalnych projektów, a częściowo stanowiące rysunki opracowane na podstawie różnych źródeł przez samego Autora. Należy tu podkreślić doskonałość warsztatu rysunkowego Piotra Kilanowskiego, który z wielką biegłością rysowniczą przedstawia neobarokowy, secesyjny i wczesno modernistyczny detal kamienic oraz ich bogatą kompozycję architektoniczną.

Cennym elementem rozprawy jest szerokie przedstawienie życiorysów i sylwetek twórczych wybranych projektantów. Dokonano tego na podstawie przeprowadzonej przez Autora wnikliwej kwerendy historycznej, opartej nie tylko na publikacjach i artykułach, ale także na rozmowach z żyjącymi członkami rodzin architektów. Pozwoliło to Autorowi dotrzeć do nieznanych dotąd fragmentów ich biografii.

Praca posiada również ważny walor aplikacyjny. Bowiem dokonane w niej wyodrębnienie charakterystycznych elementów stosowanych przez wybranych architektów może stać się podstawą do ustalenia autorstwa dla tych realizacji architektonicznych, dla których taka atrybucja jest niemożliwa na podstawie dostępnych materiałów źródłowych.

Rozprawa napisana jest dobrym, potoczystym językiem, posługującym się prawidłowo skomplikowaną terminologią architektoniczną. Jest też starannie zredagowana i praktycznie nie zawiera większych błędów redakcyjnych, prócz niepoprawionych w tomie drugim dwuczłonowych terminów, które nieprawidłowo Doktorant łączy myślnikiem (np. wyrazy takie jak: wczesno-modernistyczne, między-piętrowe, siedmio-kondygnacyjne itp.). Jej struktura jest logiczna,

przejrzysta i w sensie generalnym przyjęta prawidłowo. Autor wykazuje w niej duże znanstwo poruszanej problematyki i dużą zdolność analityczno-porządkującą.

Tak więc, mimo iż – jak już wspominałam – ze sposobem zredagowania części pierwszej tomu I można dyskutować, podobnie jak z niektórymi sądami Autora – o czym jeszcze będę mówić, to jednak zdecydowana większość treści zawartych w rozprawie nie budzi zastrzeżeń.

7. Uwagi krytyczno-dyskusyjne

Rozprawa zawiera pewne niedoskonałości warsztatowo-historyczne, które można przedstawić w kilku punktach.

1. Wątpliwość budzi sposób sformułowania tezy pracy, który wydaje się zbyt ogólnikowy i oczywisty w sensie badawczym. W tezie tej czytamy bowiem, że „W architekturze kamienic czynszowych w Warszawie w latach 1900-1914 można wyróżnić „zestawy” form, motywów i rozwiązań wyłącznie, lub szczególnie chętnie stosowanych przez poszczególnych architektów i budowniczych”. Jest to teza dość oczywista w tym sensie, że jest rzeczą samą przez się zrozumiałą, że w architekturze domów zaprojektowanych przez danego architekta są obecne motywy i zestawy chętnie przez niego stosowane – gdyby bowiem ich nie lubił to by ich nie stosował.

Sądzę, że bardziej owocne pod względem naukowym byłoby powiązanie w tezie pracy indywidualnych cech architektury wybranych do analizy twórców z przemianami, które miały miejsce wówczas w architekturze. Tym bardziej, że Kandydat nie udowadnia w rozprawie, że wyróżnione przez niego „zestawy” form i motywów były stosowane wyłącznie przez wskazanych architektów. Przemiany którym podlegały te formy i motywy nie miały przecież charakteru incydentalnego, ale były świadectwem pewnego szerszego procesu. Chodzi tu o widoczną w całej architekturze europejskiej lat 1900-1914 ewolucję form stylowych od historyzmu i eklektyzmu, poprzez secesję, do wczesnego modernizmu; o tej ewolucji Doktorant zresztą wspomina na stronie 53, analizując oblicze stylistyczne Warszawy. Świetnie można ją odczytać także w twórczości wybranych przez Autora projektantów: od bogatych, barokowo-secesyjnych motywów preferowanych przez spółkę Heppen-Czerwiński, poprzez secesyjną stylistykę architektoniczną Ludwika Panczakiewicza, aż do wczesno modernistycznej i uproszczonej architektury tworzonej przez spółkę Stifelman-Weiss. Takie ujęcie tezy rozprawy pozwoliłoby na przedstawienie badanego języka form architektonicznych tych twórców w szerszym procesie historycznym, co niewątpliwie byłoby dodatkowym walorem pracy. Jest zresztą w pełni zgodne z końcowymi wnioskami Doktoranta zawartymi w „Podsumowaniu”, a wyrażonymi jasno w ostatnich zdaniach tomu I (s. 275).

2. Zastrzeżenia budzi także wyraźny brak spójności w dokonanej przez Doktoranta atrybucji stylowej kamienic spółki Wacław Heppen - Józef Napoleon Czerwiński. Z jednej bowiem strony, w tomie I dysertacji wielokrotnie powtórzono,

że projekty tych architektów były „wznoszone z wykorzystaniem bogatego neobarokowo-secesyjnego ornamentu” (s. 176), „barokowo-secesyjnych form i motywów (s. 288), oraz z użyciem „bogatej dekoracji” (s. 289 i 290). Z drugiej zaś strony, w tomie II, a więc w katalogu obiektów, wszystkie realizacje tej spółki zakwalifikowano do wczesnego modernizmu, wspominając jedynie o elementach baroku, secesji czy klasycyzmu w ich architekturze. Budzi to zdziwienie, gdyż cała przedstawiona przez Doktoranta w tomie I analiza dowodzi, że twórczości Heppena i Czerwińskiego znacznie bliżej było do eklektyzmu i historyzmu niż do modernizmu. Dotyczy to zarówno formy, jak i konstrukcji oraz materiałów, które w odniesieniu do wszystkich 25 przedstawionych kamienic tych architektów mają strukturę tradycyjną, tj. murowaną z cegły. Wyraźnie inaczej było np. w przypadku kamienic autorstwa spółki Stifelman-Weiss, stosującej często żelbetowy szkielet konstrukcyjny oraz uproszczoną, modernizującą formę architektoniczną i które Autor prawidłowo i konsekwentnie zalicza do wczesnego modernizmu.

O eklektycznym a nie wczesno modernistycznym charakterze większości realizacji Heppena i Czerwińskiego świadczą także liczne załączone w tomie I i II ilustracje, na których widać, że stosowali oni bardzo często bogato ukształtowane kolumny oraz gzymsy w licu elewacji oraz wiele innych przetworzonych motywów barokowych, jak np. festony, girlandy i kartusze. Dalekie to było od estetyki wczesno modernistycznej, do której chciałby je zaliczyć Doktorant na stronie 176 tomu I, mimo że pewne elementy nadchodzącej nowoczesności – takie jak windy czy szerokie okna witrynowe – były już w ich dziełach obecne (por. przypis 806 na stronie 176). Zresztą w ostatnich zdaniach tomu I, w ramach podsumowania, pisze Autor ponownie o „paradnych, bogato dekorowanych barokowo-secesyjnych kamienicach Heppena-Czerwińskiego” (s.298). Dlaczego więc w tomie II figurują one jako wczesno modernistyczne pozostaje dla recenzentki niezrozumiałe...

3. W trakcie lektury tomu I rozprawy daje się odczuć pewien niedosyt informacyjny, dotyczący stopnia zachowania historycznej substancji warszawskich kamienic z omawianego okresu. Bowiem już na wstępie, w pierwszych zdaniach pracy, Autor mówiąc o tych domach stwierdza, że „W zdecydowanej większości zabudowa ta uległa całkowitemu zniszczeniu, bądź bardzo poważnym uszkodzeniom w latach 1939-1945” (s. 6). Następnie, zaś na ponad 300 stronach omawia szczegółowo architekturę ponad 100 kamienic warszawskich z początków XX wieku, nie wspominając czy są to kamienice zachowane, czy niezachowane, zniszczone czy odbudowane i jaki procent dawnej zabudowy czynszowej one stanowią. Dopiero w tomie II opisując poszczególne obiekty zawarto częściowo te informacje, lecz dotyczą one jedynie 70 skatalogowanych w nim kamienic, a więc daleko nie wszystkich o których pisze się w pracy. W kontekście widać również wyraźnie, że – jak już wspominałam wyżej – brak w rozprawie planu ukazującego tereny na których szczególnie intensywnie rozwijała się zabudowa czynszowa w omawianym okresie i na którym można byłoby zaznaczyć stopień zniszczeń tej zabudowy.

8. Podsumowanie oceny

Rozprawa doktorska pana Piotra Kilanowskiego zatytułowana „Charakterystyczne rozwiązania i motywy w architekturze kamienic warszawskich od około 1900 do 1914 r. na przykładzie twórczości Ludwika Panczakiewicza oraz spółek autorskich: Wacław Heppen – Józef N. Czerwiński i Henryk Stifelman – Stanisław Weiss”, przygotowana pod kierunkiem dr hab. inż. arch. Małgorzty Rozbickiej, prof. nadzw. Politechniki Warszawskiej, podejmuje istotny w historiografii Warszawy problem badawczy, przedstawia go prawidłowo i udowadnia postawioną tezę. Mimo pewnych zgłoszonych powyżej uwag krytycznych i zastrzeżeń, praca stanowi w przeważającej części oryginalne rozwiązanie problemu naukowego. Wykazuje przy tym dużą ogólną wiedzę teoretyczną Kandydata oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. W tym sensie spełnia warunki stawiane rozprawom doktorskim przez „Ustawę z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki”. Wnioskuje więc o dopuszczenie jej do publicznej obrony.

Prof. dr hab. inż. arch. Maria Jolanta Sołtysik

